

ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 42(3), с. 200—206

Туризм як експортна категорія займає п'яте місце у світі після експорту палива, хімікатів, продуктів харчування та автомобільної промисловості, і водночас — перше місце у багатьох розвинених країнах. На частку міжнародного туризму (подорожі та пасажирські перевезення) припадає 30 % світового експорту послуг і 6 % від загального обсягу експорту товарів і послуг.

До доходів з туризму відносять усі прибутки від угод та операцій по товарах та послугах, що споживаються туристами: проживання; харчування; напої; паливо; внутрішні транспортні послуги; розваги, купівля сувенірів та інших товарів тощо. До цієї статті також відносять угоди, що укладаються туристами, подорож яких тривала один день, без проживання [13].

За висновками ООН та UNWTO, протягом останніх шести десятиліть туризм пережив період тривалого зростання та диверсифікації економіки туристичної індустрії і став одним з найбільших секторів економіки, які мають високу динаміку розвитку. У багатьох країнах туризм відіграє важливу роль у формуванні валового внутрішнього продукту, активізації зовнішньоторговельного балансу, диверсифікації економіки за рахунок галузей, які обслуговують сферу туризму, формуванні додаткових робочих місць і забезпеченні зайнятості населення. Туристична індустрія позитивно впливає на такі ключові галузі економіки, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, тобто виступає каталізатором соціально-економічного розвитку.

У сфері туризму у світі зайнято понад 250 млн осіб, тобто кожен десятий працівник. На частку цього ринку припадає 7 % загального обсягу інвестицій, 11 % світових

споживчих витрат, 5 % усіх податкових надходжень і третина світової торгівлі послугами. За дослідженнями, стан світової індустрії туризму, попри об'єктивні труднощі останнього часу, демонструє в цілому стабільність і високу прибутковість та зберігає позиції найбільшого і такого, що швидко розвивається, сектора світової економіки [12].

Розуміючи, що сфера туризму може стати ключовим чинником економічного відновлення, уряди багатьох країн розробили програму заходів стимулювання економіки через відповідні податково-бюджетні та грошово-кредитні пакети, спрямовані на формування розвиненої фінансової системи для підтримки підприємств індустрії туризму [15]. Вжиті заходи з економічного відновлення туристичної індустрії мали позитивний результат: уже в 2010 р. показники міжнародних туристичних прибутків та доходів від туризму почали зростати в більшості світових туристичних напрямів.

Перспективність розвитку туризму як галузі народного господарства підтверджується не тільки позитивною динамікою його зростання в останнє десятиріччя, а й прогнозом його розвитку до 2030 р., проведеним UNWTO. Міжнародними експертами та вітчизняними науковцями зроблено висновок, що туризм стане найважливішою рушійною силою світового розвитку. Високий рейтинг держави в розвитку туристичної індустрії —

це не тільки великий потенціал акумуляції фінансових ресурсів, але й міжнародний авторитет і сфера впливу в глобальному середовищі [14; 16; 6, 164].

З 1997 р. Україна є дійсним членом Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), з 1999-го — Виконавчої ради UNWTO — керівного органу, який формує світову туристичну політику, контролює бюджетні питання. У 2001 р. після ретельного аналізу Київ отримав статус члена Ділової ради UNWTO. Такий статус мають лише Париж, Мадрид і Москва. Україна бере участь у перспективних міждержавних програмах у сфері туризму, залучається до впровадження новітніх туристичних технологій, передових методів підготовки та підвищення кваліфікації кадрів відповідно до світових стандартів, використовує глобальну інформаційну мережу тощо [2, 36].

Україна має потужний потенціал як для розвитку внутрішнього туризму, так і для прийому іноземних мандрівників: географічне положення та величезна територія, багата історична і культурна спадщина, а в окремих регіонах — незаймана, дика природа; Чорноморське та Азовське узбережжя; лікувальна мінеральна вода, що дає можливості для

створення світових рекреаційних комплексів; гірські туристичні маршрути тощо. Крім природних та історико-культурних передумов, розвитку в'їзного туризму мають сприяти деякі соціальні чинники: висока покупна спроможність іноземних валют; порівняно з західноєвропейськими країнами — низька вартість робочої сили; забезпечення свободи переміщення на більшій частині території країни. Проте, на сьогодні можна стверджувати, що в Україні спостерігається процес формування туристичної індустрії. Розвиток туристичного ринку відбувається за рахунок зростання кількості та потужності туристичних фірм; активізації підготовки кваліфікованих кадрів для туристичної індустрії; збереження структури та підвищення якості обслуговування в різних суб'єктах туристичної індустрії, санаторно-курортних та оздоровчих закладах [1; 4].

На сферу туризму України в 2000—2012 рр. впливали як міжнародні фактори розвитку галузі, так і національні чинники. Загальні показники щодо мережі туристичних підприємств в Україні та основні показники їх господарської діяльності у 2012 р. подано в таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

Туристичні підприємства України в 2012 р.¹

Показник	Загальний показник	У тому числі		
		Туроператори	Турагенти	СЕД •
Кількість туристичних підприємств (юридичних осіб)	2880	927	1853	100
Кількість суб'єктів туристичної діяльності (фізичних осіб)	2467	0	2116	351

• СЕД — суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність.

Таблиця 2

Основні показники діяльності туристичних підприємств України в 2012 р.²

Показник	Загальний показник	У тому числі		
		Туроператори	Турагенти	СЕД •
Юридичні особи				
1	2	3	4	5
Доход від надання туристичних послуг та екскурсійної діяльності (в тис. грн без ПДВ, акцизного податку та інших обов'язкових платежів)	6362814,6	6041748,8	284463,7	36602

¹ Розроблено автором за даними Державної служби статистики України.

² Розроблено автором за даними Державної служби статистики України.

1	2	3	4	5
Сума комісійних, агентських та інших винагород, тис. грн	417465,3	203369,8	213745,7	349,8
Фізичні особи-підприємці				
Доход від надання туристичних послуг та екскурсійної діяльності (в тис. грн без ПДВ, акцизного податку та інших обов'язкових платежів)	628495,3	—	59-855,0	37640,3

• СЕД – суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність.

Структура мережі туристичних підприємств представлена на 74,2 % туристичними операторами. Упродовж останнього десятиріччя спостерігається позитивна динаміка щодо мережі туристичних підприємств в Україні та, відповідно, показників їх господарської діяльності. Так, порівняно з минулим роком мережа туристичних підприємств збільшилась на 11,6 %, дохід від надання туристичних послуг виріс на 41,6 % [11]. Сферу туризму в Україні можна характеризувати за показниками туристичних потоків та показниками діяльності за різними видами туризму. Туристичні потоки класифікують за такими типами:

- потоки в'їзного туризму – туристична діяльність, яка характеризується кількістю іноземних громадян, які в'їхали в країну;
- потоки виїзного туризму – туристична діяльність, яка характеризується кількістю громадян країни, які виїхали за кордон з метою туристичної подорожі (службова, ділова, навчання, дозвілля, відпочинок, лікування, спортивний туризм, спеціалізований туризм тощо);
- потоки внутрішнього туризму – туристична діяльність, яка характеризується кількістю туристів, які подорожують своєю країною.

Динаміку основних туристичних потоків України подано в табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка туристичних потоків в Україні в 2000–2012 рр.³

Рік	Кількість громадян, які виїжджали за кордон	Кількість громадян, які відвідали Україну	Потоки туристів, які обслуговували суб'єкти туристичної діяльності			
			Разом	В'їзний туризм	Виїзний туризм	Внутрішній туризм
2000	13422320	6340940	2013998	377871	285353	1350774
2001	14849033	9174166	2175090	416186	271281	1487623
2002	14729444	10516665	2265317	417729	302632	1544956
2003	14794932	12513883	2856983	590641	344332	1922010
2004	15487571	15629213	1890370	436311	441798	1012261
2005	16453704	17630760	1825649	326389	566942	932318
2006	16875256	18935775	2206498	299125	868228	1039145
2007	17334653	23122157	2863820	372455	336049	2155316
2008	15498567	25449078	3041655	372752	1282023	1386880
2009	15333949	20798342	2290097	282287	913640	1094170
2010	17180034	21203327	2280757	335835	1295623	649299
2011	19773143	21415296	2199977	234271	1250068	715638
2012	21432836	23012823	3033647	269969	1956483	807195

³ Розроблено автором за даними Держстату України.

Порівняльний аналіз свідчить, що в 2000–2003 рр. кількість туристів, які в'їхали в Україну, була більшою, ніж кількість українських громадян, які виїжджали за кордон з метою туристичної подорожі. Р. Б. Кожухівська, аналізуючи динаміку туристичних потоків у 2002–2003 рр., доходить висновку, що збільшення потоків в'їзного та внутрішнього туризму в Україні обумовлено відповідними пріоритетами державної політики щодо реалізації заходів Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 рр. [5, 48]. Проте, починаючи з 2005 р. кількість іноземних громадян, які прибули в Україну з метою організованого туризму, мала негативну динаміку.

Економічна криза 2009 р. вплинула на туристичні потоки в Україні (табл. 4 і 5), проте

стабілізація на ринку в'їзного та виїзного туризму спостерігалась вже у наступному 2010 р. У 2012 р., у зв'язку з проведенням в Україні чемпіонату Європи з футболу, прогнозувалось значне збільшення в'їзду іноземних туристів в Україну.

У звітній статистиці Адміністрації Держприкордонслужби ця категорія громадян значиться як подорожуючі з метою приватної поїздки. Тому, в 2012 р. незважаючи на збільшення кількості осіб, які виїжджали за кордон, кількість осіб, подорожуючих з метою організованого туризму, мала негативну динаміку. Про зниження потоку організованих груп туристів на фоні зростання кількості індивідуальних туристів свідчать також аналітичні дані експертів туристичного ринку та науковців [3; 7].

В'їзд іноземних громадян в Україну у 2006–2012 рр.⁴

Таблиця 4

Рік	Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну — усього ⁵	Із них — з метою поїздки:						
		службова, ділова, дипломатична	туризм	приватна	навчання	працевлаштування	імміграція (постійне місце проживання)	культурний та спортивний обмін, релігійна, інша
2006	18935775	1011230	1210156	16552159	45262	4623	15778	96567
2007	23122157	908964	1444962	20563044	49481	7814	24032	123860
2008	25449078	1048370	1693348	22290975	65224	11987	27842	311332
2009	20798342	741878	1350245	18348128	103501	31812	8628	214150
2010	21203327	694557	1083015	19089067	67479	14760	48343	206106
2011	21415296	644992	1225954	19180171	59169	16143	64796	224071
2012	23012823	350224	940052	16795240	23813	9102	40419	4853973

Таблиця 5

Виїзд громадян України за кордон у 2006–2012 рр.⁶

Рік	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон — усього ⁷	Із них — з метою поїздки		
		службова поїздка	організований туризм	приватна поїздка
2006	16875256	800503	1453690	14621063
2007	17334653	771027	1898163	14665463
2008	15498567	923964	1792269	12782334
2009	15333949	837140	1422923	13073886
2010	17180034	866014	1275398	15038622
2011	19773143	897127	1590182	17285834
2012	21432836	362631	641836	20428369

⁴ Розроблено автором за даними Адміністрації Держприкордонслужби України.

⁵ Без обслуговуючого персоналу, транспортних засобів та транзиту.

⁶ Розроблено автором за даними Адміністрації Держприкордонслужби України.

⁷ Без обслуговуючого персоналу, транспортних засобів та транзиту.

Науковці пояснюють зменшення туристичних потоків з періодом глобальної фінансової нестабільності та відповідними тенденціями у світовій економіці: скороченням робочих місць на підприємствах; заощадженням коштів населенням унаслідок зниження розміру заробітних плат, переводом на неповний робочий тиждень, скороченням посад; формуванням психології негативних очікувань у формі економії витрат [10, 71]. Іноземні туристи, які в'їжджали в Україну, обирали недорогі туристичні продукти, ті громадяни які могли дозволити собі витратити на подорож більше коштів, обирали інші країни для туристичної подорожі.

Таким чином, переважна кількість іноземних та вітчизняних туристів воліють подорожувати без послуг українських туроператорів та турагентів, що свідчить про недостатню якість послуг, які надають суб'єкти туристичної діяльності України.

Міжнародний туризм може чинити значний вплив на стабілізацію платіжного балансу країни. Внесок туристичної індустрії у платіжний баланс країни виражається як різниця витрат іноземних туристів в країні та резидентів цієї країни за кордоном.

Негативна динаміка в'їзного туризму позначилась на загальних витратах іноземців в Україні. У табл. 6 подано динаміку балансу за статтею “Подорожі” за даними Національного банку України.

Наслідки світової фінансової кризи призвели до скорочення загальних обсягів міжнародних операцій, пов'язаних з подорожуванням. Зменшилась частка послуг за статтею “Подорожі” в загальному обороті міжнародних послуг України з 28,8 % у 2008 р. до 27,5 % у 2009 р. [8].

Протягом 2009–2010 рр. відмічалась тенденція до істотного зниження загальних витрат іноземців в Україні. За даними Національного банку України, зниження загальних обсягів активного туризму відбувалось як за рахунок скорочення чисельності, так і зменшення витрат на одну поїздку [8]. У 2009 р. оборот від міжнародних послуг, пов'язаних з подорожуванням, зменшився на 29,44 %, проте спостерігалось позитивне сальдо експорту/імпорту фінансових потоків від надання туристичних послуг.

У 2011–2012 рр. спостерігалась загальна тенденція до збільшення дефіциту зведеного платіжного балансу України

Таблиця 6

Динаміка балансу за статтею “Подорожі” в млн дол. США у 1998–2012 рр.⁸

Рік	Експорт (активний туризм)	Імпорт (пасивний туризм)	Оборот	Сальдо
1998	315	340	655	-25
1999	327	346	673	-37
2000	394	470	864	-76
2001	573	566	1139	7
2002	788	657	1445	131
2003	935	789	1724	146
2004	1870	880	2750	990
2005	3125	2805	5930	320
2006	3485	2834	6319	651
2007	4597	3293	7890	1304
2008	5765	4023	9788	1745
2009	3576	3330	6906	246
2010	3788	3742	7530	46
2011	4294	4461	8755	-167
2012	4842	5104	9946	-262

⁸ Розроблено автором за даними Національного банку України.

Порівняльна динаміка доходів України від міжнародного туризму в розрахунку на 1 млрд дол. США за 2006–2012 рр.⁹

Рік	Доходи від міжнародного туризму	Зміна відносно попереднього року		
		Абсолютний показник	%	
			Україна	Європа
2006	3,485	0,360	11,5	7,6
2007	4,597	1,112	31,9	14,9
2008	5,768	1,171	25,4	8,85
2009	3,576	–2,192	–38%	–14,67
2010	3,788	0,212	5,93	–1,15
2011	4,294	0,506	13,4	13,22
2012	4,842	0,548	12,76	–1,29

⁹ Розроблено автором за даними UNWTO.

(2,5 млрд дол. США – у 2011 р. та 4,2 млрд дол. США – у 2012 р.). За висновками Національного банку України, формування дефіциту у 2012 р. було породжено розширенням від'ємного сальдо поточного рахунку до 14,8 млрд дол. США [9, 87].

У 2012 р. загальний оборот міжнародних операцій, пов'язаних з послугами із подорожування, становив 9946 млн дол. США та збільшився порівняно з кризовим 2009 р. на 44,02 %. Доходи України від міжнародного туризму зросли на 12,76 %, незважаючи на загальну негативну тенденцію в Європі (–1,29 %) (табл. 7).

Проте, у 2011–2012 рр., вперше за останнє десятиріччя, спостерігалось випередження темпів зростання чисельності подорожуючих українців порівняно з темпами зростання кількості іноземців, які в'їхали в Україну. Тенденція кризових років до поступового скорочення додаткового сальдо за статтею “Подорожі” поступово переросло у від'ємне сальдо в розмірі 262 млн дол. США. З економічної точки зору, такий вектор платіжного балансу означає перевищення імпорту фінансових потоків від надання туристичних послуг над експортом.

За висновками науковців, порушення пропорцій між в'їзним та виїзним туризмом призведе до втрати потенційного доходу держави у валюті. Коментуючи ці цифри, вони констатують “низьку конкурентоспроможність туристичного ринку України, який ха-

рактеризується незначними обсягами обслуговування іноземних громадян та розвитком малодохідних видів туризму, орієнтованого в основному на прості форми дозвілля та відпочинку”.

На міжнародному туристичному ринку Україна значно поступається в конкурентоспроможності іншим країнам. З іншого боку, аналітики звертають увагу на збільшення конкуренції на міжнародному туристичному ринку. Враховуючи вищезазначені глобальні тенденції, європейські країни, розробляючи маркетингові стратегії розвитку туризму, визначають шляхи підвищення конкурентоспроможності туристичної індустрії за рахунок зміцнення інфраструктури туризму та вжиття заходів із забезпечення високої якості обслуговування та впровадження менеджменту якості (забезпечення пропорції ціна/якість, орієнтація на споживача та його потреби).

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що в умовах глобальної нестабільності туризм є однією з небагатьох галузей народного господарства, в яких спостерігається позитивна динаміка.

Література

1. Бойко М. Г. Туристична привабливість України: закономірності формування та орієнтири розвитку / М. Г. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 16. – С. 34.

2. Буряк Р. І. Аналіз досвіду провідних країн світу у сфері управління якістю / Р. І. Буряк // Зовнішня торгівля: право та економіка. — К., 2010. — № 6. — С. 35—39.
3. Воронин І. Н. Аналіз ринка в'їздного/в'їздно-ного туризму України / І. Н. Воронин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. "География". — 2012. — Т. 25(64). — № 4. — С. 62—69.
4. Гарбера О. Є. Конкурентоспроможність України на світовому туристичному ринку та шляхи її підвищення / О. Є. Гарбера. — 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2012_2/086.pdf
5. Кожухівська Р. Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку / Р. Б. Кожухівська // Інноваційна економіка. — 2012. — № 3(29). — С. 43—49.
6. Криховецький І. З. Туристична індустрія України: стан, проблеми та перспективи розвитку / І. З. Криховецький // Наук.-інформ. вісн. Ів.-Франків. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. — 2011. — № 3. — С. 158—166.
7. Огляд ринку туристичних послуг в Україні. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/7271/>
8. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 2009 рік. — К.: Нац. банк України, 2010. — С. 75—78.
9. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 2012 рік. — К.: Нац. банк України. — 2013. — С. 86—89.
10. Соловйов Д. І. Аналіз тенденцій розвитку туристичної сфери України та науково-методичні напрями вдосконалення її державного регулювання / Д. І. Соловйов // Вісн. Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. — 2010. — № 1(9). — С. 70—73.
11. Туристична діяльність в Україні у 2011 році // Статистичний бюлетень. — К.: Держ. служба статистики, 2012. — 76 с.
12. Dwyer L. Economic impacts of inbound tourism under different assumptions regarding the macroeconomy / L. Dwyer, P. Forsyth, J. Madden, J. Eugénio-Martín, J. Morales and R. Spurr // Current Issues in Tourism. — 2000. — Vol 3. — № 4. — P. 325—363.
13. Methodological Notes to the Tourism Statistics Database. — UNWTO: Madrid, 2013. — 122 p.
14. Ntibanyurwa A. Tourism as a factor of development / A. Ntibanyurwa // Transactions of the Wesssex Institute collection. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://library.witpress.com/default.asp>
15. Roadmap for Recovery: UNWTO's Response to the Global Economic Crisis // UNWTO World Tourism Barometer. — 2010. — V. 8. — № 1. — P. 8—9.
16. UNWTO Tourism Highlights, 2012 Edition. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/unwtohighlights12enhr_1.pdf

Проаналізовано загальноекономічні тенденції розвитку туризму в Україні. Проведений аналіз свідчить, що останніми роками спостерігається випередження темпів зростання чисельності подорожуючих українців порівняно з темпами зростання кількості іноземців, які в'їхали в Україну. Такий вектор платіжного балансу означає перевищення імпорту фінансових потоків від надання туристичних послуг над експортом.

Проанализированы общеэкономические тенденции развития туризма в Украине. Проведенный анализ свидетельствует, что в последние годы наблюдается опережение темпов роста численности путешествующих украинцев по сравнению с темпами роста количества иностранцев, которые въехали в Украину. Такой вектор платежного баланса означает превышение импорта финансовых потоков от предоставления туристических услуг над экспортом.

Analysed the General economic trends in the development of tourism in Ukraine. The analysis shows that in recent years there has been ahead of growth rates travelling Ukrainians compared with the growth in the number of foreigners that entered Ukraine. Such vector balance of payments means the excess of imports of financial flows from the provision of tourist services over exports.

Надійшла 5 травня 2014 р.